

Академик Зоран ЛАКИЋ

„ПОРТРЕТИ” ДР ДУШАНА МАРТИНОВИЋА И ЊИХОВО МЈЕСТО У ИСТОРИОГРАФИЈИ

Др Душан Мартиновић је по много чему изузетан стваралац. Његов стваралачки опус износи невјероватних 50 посебних издања, по чему се сврстао међу најпродуктивније чланове Црногорске академије наука и умјетности. Имао сам прилику да неке његове књиге рецензирам, да пишем критичке осврте о њима, да их промовишем на престижној трибини ЦАНУ али и на другим трибинама у Црној Гори. Писао сам и реферат за његов избор у ЦАНУ.

Његове књиге у цјелини покривају широку област стваралаштва и дају одговор на најразноврснија питања богате прошлости Црне Горе. Сва та дјела наишла су на добар пријем код научне критике и шире културне јавности. Било је, природно, и полемика које су продубиле дотадашња сазнања, па су самим тим доприносиле развоју науке, иако је било случајева који се не могу подвести под изречену оцјену. Његов укупни опус износи преко 600 библиографских јединица. Доказао се на свим пољима научног живота, због чега је освајао највећа научна и друштвена признања.

Посебно је импресивна његова серија *Портрети*, у којој је до сада објавио 8 посебних издања. Овим књигама је допринио да се персонализује наша историјска прошлост, која је дуго била деперсонализована; као да се одазвао старом запису од прије стотину и више година, у коме је стајало: „Штујмо и славимо своје великане; поклањајмо се њима и сваку им част указујмо...! Без мужева великана нема народу: ни праве среће, ни ваљана напретка, ни спасоноснога препорођаја, ни сјајне славе, ни дичне слободе.” (Просвјета — Цетиње, 1893, св. XI, стр. 399) Сличну мисао налазимо и у преписци четничког капетана Милоша Саичића и партизанског идеолога Милована Ђиласа: „Људи који требају земљи и народу — морају се чувати од сваког компромитовања — било са крајњом десницом, било

са крајњом левичом, било са хрватским, било са српским националистима. То је мој другарски савјет.” (Дан — Подгорица, 5. 11. 2004) Хтио сам рећи да су многи наши великани и толико година након своје смрти наши савременици и да ће бити савременици и оних који ће доћи за онолико година колико је прошло од њихове смрти. Они су наши савременици сами по себи, највише по своме дјелу и својој стваралачкој мисли.

Наша богата историјска прошлост инспирисала је многе стране писце да оставе ријечи дивљења, о јунацима али и о народу. Присјећам се записа: *Ни мањег народа, ни већег подухвата. Умирити Црногорце исто је што и орати море*. Или: Ми смо са вама велики пријатељи, али смо љубоморни на ваше јунаке и њихова дјела, која су достојна амблема најхрабријих народа. Најзад су оставили и запис да ће примјером Југославије у Другом свјетском рату — морати да иду сви поробљени народи. Итд.

Др Душан Мартиновић одавно води борбу за достојно мјесто тих великана у историји, а то значи за ревалоризацију наше историје и њену интеграцију у историју народа Европе — великих и малих. При томе мислимо управо на малу библиотеку *Портрета* у којој је до сада објавио осам књига, у којима је обрађено преко 210 личности које су сачуване од неоправданог заборава. Само ради примјера поменућемо један број у врло суженом избору: Ђурђе Црнојевић, Штампар Макарије, Јован Сундечић, Павле Аполонович Ровински, Јово Љепава, Андрија Јовићевић, Ристо Драгићевић (књ. I), Нићифор Дучић, Марко Драговић, др Перо Шоћ, Урош Мартиновић (књ. II), Анто Гвозденовић, Душан Вуксан, Евгеније Немировски (књ. III), Јован Павловић, др Јован Кујачић, Јагош Јовановић, др Милорад Васовић (књ. IV), Максим Шобајић, Петар Шобајић, Нико Симов Мартиновић, Ратко Ђуровић (књ. V), Симо Поповић, др Петар Миљанић, Митар Мартиновић, др Јован Бојовић, др Радивоје Шуковић (књ. VI), Јован Стефановић Бољевић, Радомир Вешовић, др Нико Миљанић, Игњатије Злоковић (књ. VII), Симон Стефанов Пишчевић, Јован Ђоновић, Васко Ивановић, Никола Рацковић (књ. VIII).

Непосредно је да су одабране личности биле покретачи многих културних активности у Црној Гори, носиоци развоја науке и умјетности. Заговарачи институционализације у овој области. Једном ријечју, како аутор каже, заорали су дубоку бразду и свеукупном развоју друштва у Црној Гори, па им зато припада значајно мјесто у оновременој историји Црне Горе.

Преко обрађених стваралачких портрета запажа се државна политика у области духовности, од које је Црна Гора пуно профитирала. Тиме се начела прича о странцима и извањницима у Црној Гори. Касније су обрађе-

не и одбрањене докторске дисертације на ову тему, да покажу настојање Црне Горе да пронађе пут своје интеграције у Европу.

Прва књига *Портрета* објављена је 1983. године. У њој су објашњени принципи рада на пројекту *Портрети*. Жеља је била да се прикупе и објаве биографски и библиографски подаци одабраних личности, затим подаци о томе како су до тада били представљани и оцјењивани. У том смјеру су ишла истраживања и стварале се претпоставке за портрет одабране личности. Планирано је и урађено, да се књиге *Портрети* снабдију неопходним регистрима који чине функционалнијим свако издање. Обећано је, најзад, да ова књига као приручно добро буде на помоћи „разним типовима библиотека и других институција, нарочито истраживачима и проучаваоцима црногорског културног наслеђа, као ваљана полазна основа за даља проучавања и синтетичка уобличавања”.

Наведених 8 књига *Портрета* објављене су сљедећом динамиком:

I	— 1983.	— 22 личности
II	— 1987.	— 18 личности
III	— 1990.	— 17 личности (3 поновљене)
IV	— 1991.	— 18 личности (и 33 у додатку)
V	— 1995.	— 12 „
VI	— 1997.	— 12 „
VII	— 2000.	— 60 „
VIII	— 2003.	— 52 „

УКУПНО: 211 личности, од којих су чак 36 обновљене и допуњене.

У 20-годишњем раду на овим *Портретима*, аутор се, углавном, придржавао усвојених начела. Није их сматрао окамењеним у смислу, једном — заувјек датим, већ их је мијењао увјерен да их тиме унапређује. Неке личности су надопуњаване новим подацима до којих је долазио кроз нова — допунска истраживања. Таквима се враћао и посветио им посебна издања. Најмаркантнији примјер су монографије о *Нику Симову Мартиновићу* (1914-1975), објављене 1995, затим *Саву Мартиновићу* (1806-1890) (1996), *Дивизијар Митар Бошков Мартиновић* (1870-1954), објављене 1998. и најзад, књига *Генерали из Црне Горе у руској војсци* (2003).

Књиге *Портрета* и посебно већ наведене монографије одабраних личности скренуле су пажњу научне критике. Неке од њих сам промовисао или писао критичке осврте о њима. Педантни истраживач какав је, нема сумње, др Душан Мартиновић је то сакупио и објавио у Библиографији својих радова. Импонује и број од око 60 критичких осврта — и њихових писаца.

Готово су једногласни у оцјени да су у питању драгоцјена издања у којима је скренута пажња на оне наше угледнике чије дјело валоризује многе вриједности Црне Горе. И не само то. Уосталом, послужићемо се таквим освртима:

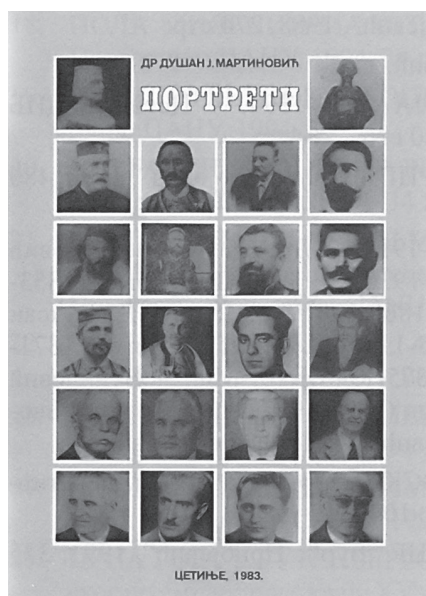
„Све личности које су предмет Мартиновићевог научног интересовања су оставиле трајан и неизбрисив траг у духовном животу Цетиња и Црне Горе уопште. И то је мотивисало аутора да приступи њиховој обради... Портрете ових истакнутих културно-просвјетних и научних посленика, чија дјела представљају дио црногорске и југословенске културне баштине, аутор је обрађивао биографски (акцент је на животу и раду — фактографији). Упуштао се о појединим личностима, посебно онима које су му биле ближе научном интересовању, и у знатно дубље анализе, па и оцјене о њиховом научном и културном доприносу — библиографски (дајући списак онога што су они написали и што је о њима написано)... Портрети II имају научну и општекултурну вриједност и због тога често показују, откривају колико још има много научног посла за истраживаче наше националне културне историје, колико је наука још „дужна” појединим просвјетним и другим јавним радницима који су заборавили и оставили дубоку бразду на пољу црногорске културе и просвјете, па и другим сферама научног и јавног живота у Црној Гори. Странице ове културне „читанке”, крцате биографским и библиографским подацима, пружају једну занимљиву фреску културног стваралаштва на тлу Црне Горе...” (књ. II).

Све књиге *Портрета* рађене су по јединственој методологији и унапријед задатој концепцији, са комбиновањем историјског и ретроспективног са појединачним и персоналним... О самом избору аутора, односно личности које налазимо научно-информативно обрађене у овим Мартиновићевим књигама, било да су домаћи аутори или извањци, може се говорити тек када се корисник упозна са понуђеном аргументацијом овог аутора уз сваку личност понаособ! Ово је, у ствари, посао, тј. процес који би требао да траје, да се употпуњава и допуњава: употпуњава био-библиографском (и научном) обрадом нових аутора, а допуњава новосакупљеним и накнадно истраженим подацима о већ „портретисаним” личностима, како је то до сада неуморно чинио др Мартиновић: свака његова наредна књига *Портрета* доноси мноштво нове библиографске грађе о личностима из претходних књига!”

„Несумњиво је да је едисија Портрети др Душана Мартиновића дјело велике библиографске вриједности, која представља изузетан допринос за конкретна и појединачна истраживања, али нуди и велике могућности за

давање замашнијих прегледа и суптилнијих синтеза: неспорно је да ове књиге-приручници представљају значајну платформу за научна истраживања и минуциозну културну валоризацију наше прошлости... Портрети су, једноставно, неопходни за све заинтересоване или истраживаче који се баве културном историјом Црне Горе. Ова књига, четврта по реду, надам се, биће прихваћена као и претходне. С разлогом и интересовањем — уз прижељкивање слједеће!” (књ. IV)

„Књига *Портрети V* је обogaћење за сваког студијца, поготову младог, јер му пружа обиље података, скраћује поступак сазнања, рашчишћава неке дилеме, подстиче на истраживање, учвршћује или разувјерава у

раније аргументације. Рад има посебну библиографско-лексикографску вриједност, јер пружа бројне податке о обрађеним личностима и њиховом стручном, научном и уопште културолошком раду, који је дио културних домета и наслеђа Црне Горе. Увјерени смо да ће и ова Мартиновићева књига одговорити својој намјени.” (књ. V)

„Душан Мартиновић неуморно наставља серију својих значајних и корисних, вриједних и препознатљивих *Портрета*. На реду је седма књига биографија и библиографија значајних личности, које су свој рад и дјело уткале у повјесницу црногорске културе и историје, у процес еманципације ове средине, у развијање њених веза са другим народима и културама, било да су — у овом контексту — сами писали о другом,

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ
СР ЦРНЕ ГОРЕ

Поводом шездесетогодишњице
„Записа” – „Историјских записа”
(1927-1987)
додјељује

ПРИЗНАЊЕ

Љушану Мартиновићу

За успјешну дугогодишњу сарадњу.

Титоград, 21. децембар 1987.

ДИРЕКТОР,

Проф. др Јован Р. Војшић

Jovan R. Vojšić

ПРЕДСЈЕДНИК ОДБОРА,

Академик проф. др Мирчета Ђуровић

Mirčeta Đurović

или да су поријеклом са стране па се интегрисали у црногорски културни и духовни простор или, најзад, да су, као Црногорци који пишу о себи и својој средини, битно допринијели да се прошири и подробније искристалише представа о Црној Гори у свијету.”

Писац подсећа да је сам на једном мјесту, поводом једне од претходних књига из ове серије, нагласио и написао да је данас тешко замислити било какво сериозније истраживање црногорске културе и, посебно, литературе, првенствено XIX вијека и прве половине XX вијека, а да се при том не осврне као један од примарних ослонаца и на библиографије Душана Мартиновића. Нека овдје буде додато и сљедеће: Мартиновићеву серију „Портрета” *надмањује једино Црногорска библиографија! Међу осталима — нема му равна!* (књ. VII)

„Познато је и широј културној и научној јавности да едиција Био-библиографија Националне библиотеке Црне Горе, напосе већ публикованих седам књига *Портрета* др Мартиновића, представља драгоцену „библиотеку” у којој је овај вриједни научник обрадио око 120 портрета личности из црногорске прошлости и отргао их од заборава. Ради се већином о значајним личностима о којима у литератури нема довољно биографских и библиографских података. Ревносни истраживач је, по уобичајеној научној методологији, као и у претходним књигама, дао у конкретном случају разрађене биографске скице, преглед и оцјену стваралаштва свих 14 личности, које су у културно-просвјетном дјеловању оставиле — нека мање, нека више — трајан траг и дубоку бразду у култури и просвјети Црне Горе. Стога их је ваљало научно валоризовати и представити научној и широј културној јавности.” (књ. VIII)

Најзад ћемо апострофирати и врло позитивну оцјену академика Влада Стругара о књизи *Дивизијар Митар Бошков Мартиновић (1870-1954)*, која је објављена 1998:

„Душан Мартиновић, знањем научник и јунаку ове књиге сродник, исказао се истинољубивим и благотворним. Поступком трагаоца средио је нађене и сабране податке, умијећем приповједача саставио животопис генерала Митра Мартиновића...”. Академик Стругар вјерује у архивску фундираност овога дјела па каже: „Биограф би ускратио своје представљање личности Митра Мартиновића — да је изоставио или... преиначивао његове изјаве...”

„Изостанак или ублажење оштрих исказа правили би загонетку, понајприје одузетак јунаку књиге који је својевремено говорио и писао казујући сопствено мишљење, несумњиво искрено, већ према властитом осјећању у датом тренутку и некад дубљем разбору а који пут само хитром прелету историјског случаја, радње, исхода. Врсти споменарске

књиге, уосталом, не приличи парнично сучељавање противности, размјеравање противурјечности, суђење супарништву.

А колико је Душан Ј. Мартиновић, уткао осјећање својности, бесједећи о старијем братственику, то штиву даје благод, наноси одсејаје топлине чак и на зглобовима приче гдје ни опрост не би звучала као груб став пишчев. Он том пажњом није умањио сопствену обавезност правилу за историчара: говорити о збиљи, лику и радњи, каквим доиста бијаху својевремено и стварно...

Отуд са свега што је твори животописом, ова књига није унукова сјетна прича о доброме дједу него посве научна повијест о предводнику сред војске и народа. Неколико битности особитог значаја, њом утврђених, књигу чине ваљаном да буде саставак и најужег избора историографске литературе о Црној Гори у Балканском рату и у Првом свјетском рату. И у братству Мартиновића, да се гледа и чита као споменица."

Уз укупно врло позитивну оцјену ових књига, било је, наравно, и сугестија да се унаприједи њихов садржај. И оне су добро дошле аутору. Као да их је уграђивао у свако ново издање; отуда међусобна разлика у структури или садржају одабраних портрета.

Са дистанце од 20 година, када је објављена прва књига Портрета, уочава се, евидентно, одступање од утврђеног броја личности за једну књигу. Подсећамо, стартовало се са 22 портрета у првој књизи, па се тај број усталио испод 20 у наредним књигама — 2, 3, 4, 5. и 6, да би се у посљедње двије књиге — 7. и 8. — тај број попео на 60, односно 52. Таква и толика одступања аутор није објаснио, па се намеће утисак да је „налетео” на одговарајућу грађу којој није могао да одоли. Тим више што у њима нема понављања личности у смислу додатка коју је примјенио код књига 4. и 5.

За расправу је и овај стваралачки манир аутора: у свакој књизи Портрета слиједи хронолошки принцип у избору личности. Дакле, не иде поступно — од времена до времена. У књигама Портрета могу се наћи изабране личности које припадају разним епохама и генерацијама, дакле и мртви и живи, који и даље стварају. У сваком случају, то је добра прилика да се међусобно упореде и критеријуми по којима су одабирани. У противном пријети реална опасност да за једно вријеме важе једни а за друго други критеријуми, који објективно фаворизују једне по принципу *de mortuis nihil nisi bene*, односно друге по принципу — *od nas почиње историја*.

Примјетна је разлика у техничкој опреми књига, што, свакако „није зависило од жеље и воље аутора”. Но то може бити и непристрасни свједок — како се у ком времену третира књига. Жељели би да је *поново књига у моди*, како се ових дана најављује. За неке личности су дати исцрпни

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ

Др Душан Мартиновић

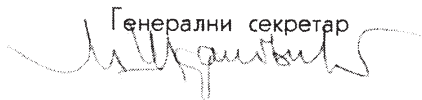
именован је 11.3. 1993. године

ЗА ЧЛАНА ОДБОРА ЗА ИЗДАВАЊЕ
ИЗВОРА ЗА ИСТОРИЈУ ЦРНЕ ГОРЕ

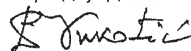
ЦРНОГОРСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЈЕТНОСТИ

У Подгорици 23.4. 1998. године

Генерални секретар

Предсједник

подаци, што није случај са другима, па се стиче утисак да су коришћени само они подаци које је аутор посједовао у датом тренутку. То може бити опомена и опрез новим истраживачима да трагају за новом грађом, која би послужила за комплетнију слику о сваком изабранику.

Др Душан Мартиновић већ пуних 20 година води стваралачку борбу за достојно мјесто одабраних личности, које им припада по свом дјелу. Многе од тих личности су већ биле прекривене велом неоправданог заборава. Тиме би била осиромашена наша историја по свим основама, посебно она коју називамо духовном историјом. Одабране личности у осам књига Портрета нијесу енциклопедија наше духовности, али јесу добар основ за писање такве енциклопедије. Њиховом обрадом у мјери како је и колико то урадио др Д. Мартиновић обогаћује се наша прошлост.

У народу се каже да је историја, у ствари, биографија великих људи. Хтио сам рећи да су, у том смислу, ови Портрети историја Црне Горе, у свим њеним сегментима. Они говоре о заборављеним и трајним вриједностима: борби за слободу, за друштвене односе у којима је човјек човјеку човјек а не вук, постојаности и упорности, природном дару и стваралачком хтјењу, способности да се много тога може — ако се хоће — да смо своји на своме, да пријатељ може доћи када хоће, а непријатељ никада итд.

Портрети су и до сада били приручна литература свима који су се бавили историјом Црне Горе и њених истакнутих личности. Како вријеме одмиче они ће то бити још више, јер пионирски подухвати до којих је дошао проф. др Б. Ковачевић, у Предговору пете књиге *Портрета*, да је др Д. Мартиновић ријетко упоран, енергичан и акрибичан истраживач-научник који своје богато искуство перманентно преноси на колеге и сараднике, подстичући младе да превладају инертност и стваралачку запуштеност ... Предан је раду, уноси у њега свој бурни темперамент, стваралачки немир, радозналост и пословичну упорност. У непрестаној трци са временом он не зна за предах. И када се не слажемо сасвим са Мартиновићевим оцјенама личности, догађаја и процеса, остајемо задивљени пред снагом његове стваралачке радозналости, заноса, амбициозности и прегалаштва.”

Најзад, желимо да подвучемо да су његови закључци архивски фундирани. Подаци о одабраним личностима употпуњени су мемоарским казивањима савременика. Има примјера и непосредног разговора. Све то употпуњује утисак о мјесту те личности у своме времену. И још више, о уложеном труду који заслужује признање. Остаје још да пожелимо др Душану Мартиновићу, ванредном члану ЦАНУ, да обогати ову библиотеку новим личностима и новим Портретима.